

УДК 37.035.6:37.035.7:371.3

"ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ" У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Проць Р. О.

Стаття присвячена актуальній проблемі військово-патріотичного виховання учнівської молоді та її підготовки до захисту Батьківщини. Автор звертає увагу на недостатню дієвість традиційних форм і засобів шкільного військово-патріотичного виховання та наводить низку власних пропозицій щодо підвищення рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі вивчення предмета "Захист Вітчизни".

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, готовність до захисту Вітчизни, допризовна підготовка, "Захист Вітчизни", старшокласники, учнівська молодь.

Статья посвящена актуальной проблеме военно-патриотического воспитания учащейся молодежи и ее подготовки к защите Родины. Автор обращает внимание на недостаточную действенность традиционных форм и средств школьного военно-патриотического воспитания и приводит ряд собственных предложений по повышению уровня военно-патриотической воспитанности старшеклассников в процессе изучения предмета "Защита Отечества".

Ключевые слова: военно-патриотическое воспитание, готовность к защите Отечества, допризывная подготовка, "Защита Отечества", старшеклассники, учащаяся молодежь.

The article is devoted to the actual problem of the military-patriotic education of youth and their preparation to defend the Homeland. The author draws attention to the lack of effectiveness of traditional forms and means of the military-patriotic education in schools and offers a number of suggestions on improving the military-patriotic education of the high school students in the process of studying the subject of "Defense of Fatherland".

Key words: military-patriotic education, willingness to defend the Fatherland, pre-conscription training, "Defense of Fatherland", high school students, student youth.

У зв'язку з останніми подіями політичного життя нашої країни, радикальними змінами у східноєвропейській геополітиці та стосунках України із сусідніми державами, прямими загрозами нашої територіальній цілісності та суверенності у сучасному українському суспільстві та системі освіти гостро актуалізуються питання патріотичного і його складової – військово-патріотичного виховання молоді.

Проблема військово-патріотичного виховання молодих людей складна, багатогранна і водночас – одна з найменш опрацьованих і найбільш актуальних як для системи української освіти, так і для держави в цілому. Вирішенню її різноманітних аспектів на засадах народної педагогіки та наукового психолого-педагогічного знання приділено значну увагу у працях класиків вітчизняної педагогіки та науковців сьогодення: В. Базилевича, М. Баки, І. Беха, О. Вишневського, М. Зубалія, В. Івашковського, В. Каюкова, О. Кириченка, В. Коржа, М. Поночового, М. Томчука та багатьох інших. Метою нашої розвідки є аналіз місця і ролі шкільного предмета "Захист Вітчизни" у системі військово-патріотичного виховання учнівської молоді та пошуки можливих шляхів удосконалення військово-патріотичного виховання старшокласників і їхньої підготовки до виконання одного із найвагоміших патріотичних обов'язків – захисту Батьківщини.

Загалом, військово-патріотичне виховання є наскрізним виховним напрямом, основна мета і завдання якого реалізуються у вивченні всіх, без винятку, шкільних навчальних предметів, а також в урочній, позаурочній та позашкільній діяльності. Однак завершальним етапом військово-патріотичного виховання

учнівської молоді є допризовна підготовка юнаків, основним предметом якої у загальноосвітній школі є "Захист Вітчизни", що входить до типового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів 11-річної школи, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 27.08.2010 р. № 834.

Предмет "Захист Вітчизни", як зазначено в Програмі для навчальних закладів системи загальної середньої освіти, що рекомендована Міністерством освіти і науки України (Лист № 1/11-6881 від 14.08.2009 р.) [4], викладається в старшій школі навчальних закладів системи повної загальної освіти. Уроки проводяться відповідно до потижневого плану по 2 години на тиждень у класах з профільним та військово-спортивним профільним навчанням і по 1 годині на тиждень – у класах всіх інших напрямів. Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану, що, своєю чергою, надає можливість поширення і поглиблення змісту тем, які вивчаються. Вивчення предмета "Захист Вітчизни" проводиться окремо для юнаків та дівчат (відповідно до Листа-роз'яснення Міністерства освіти і науки України від 09.10.2002 р. № 1/9-444). Поділ класу на групи здійснюється згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах" від 20.02.2002 р. № 128. Навчальний предмет при цьому в обох випадках має назву "Захист Вітчизни".

Метою предмета "Захист Вітчизни" є ознайомлення учнів з основами нормативно-правового забезпечення захисту Вітчизни, цивільного захисту та охорони здоров'я; набуття знань про функції Збройних сил України, їх характерні особливості; засвоєння основ захисту Вітчизни, цивільного захисту, медико-санітарної підготовки; здійснення прикладної фізичної і психологічної підготовки до захисту Вітчизни; формування та вдосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок учнів щодо захисту Батьківщини і військово-патріотичного виховання; професійна орієнтація молоді щодо служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством. Слід, однак, пам'ятати, що загальна військова підготовка школярів не готує їх до конкретних військових професій, – це функція органів ТСОУ (Товариство сприяння оборони України) та військових навчальних закладів, підрозділів [6, с. 9].

Вивчення предмета "Захист Вітчизни" здійснюється відповідно до щорічного методичного листа. Зміст програмового матеріалу, залежно від матеріальної бази, регіональних особливостей та ін., може бути змінений на 20 %, учитель-предметник також самостійно коригує послідовність вивчення тем. Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до "Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти". При цьому при складанні заліків та нормативів обов'язково мають враховуватися фізіологічні особливості, стан здоров'я та релігійні погляди учнів. Форми і методи тематичного обліку визначаються вчителем самостійно [3, с. 39–40]. Програма рекомендує користуватися підручниками та посібниками, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Основною організаційною формою предмета "Захист Вітчизни", згідно з програмою, в усіх загальноосвітніх навчальних закладах є урок. Однак особливістю уроків з основ військової справи є їх військова тематика, а тому урок є радше зовнішньою формою, тобто оболонкою навчання, яка містить внутрішні, специфічні для військової справи форми. Такими формами у системі військової підготовки виступають теоретичні та практичні заняття [4, с. 4]. Урок починається із шикуння, перевірки готовності класу та тренування за тематикою уроку протягом 3–5 хв. Стосунки між учнями і викладачами предмета на уроках і позакласних заходах будуються на основі вимог загальновійськових статутів в обсязі тем, що вивчаються [4, с. 25].

Порядок проведення 3-денних навчально-польових зборів (занять) передбачає, згідно з рекомендаціями програми, загальновійськову, вогневу, тактичну, стройову, прикладну фізичну, військово-медичну підготовку та підготовку з

військової топографії і основ цивільного захисту. Навчально-польові збори (заняття) здійснюються з метою практичного закріплення знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року або поетапно у міру вивчення тем (розділів) наприкінці першого семестру та навчального року.

До заходів військово-патріотичного виховання у програмі віднесено вивчення традицій, історії, духовної спадщини, символіки, звичаїв українського народу, національної гідності, культури міжнаціональних відносин, морально-психологічних якостей громадянина, патріота, захисника Вітчизни. Організуються відвідування учнями військових частин (військових навчальних закладів) з метою ознайомлення їх зі зброєю і бойовою технікою, побутом і життям військово-службовців, відвідування військових музеїв, зустрічі з ветеранами Збройних сил, проведення туристичних походів на військово-патріотичну тематику, які включають елементи тактичної, вогневої та прикладної фізичної підготовки [4, с. 25].

Для активізації військово-патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах рекомендується проводити також гурткову роботу відповідного напрямку, в якій слід керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, програмою предмета "Захист Вітчизни", угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність із питань військово-патріотичного виховання молоді. Військово-патріотичне виховання здійснюється у формі лекцій, бесід, розповідей, екскурсій до музеїв військових частин, установ, вищих навчальних закладів, зустрічей із ветеранами війни, праці та військової служби, військово-шефської роботи, походів місцями бойової слави, пошукової роботи, участі в роботі клубів та гуртків військово-патріотичного спрямування.

На педагогічні колективи загальноосвітньої школи під керівництвом директора покладено завдання реалізувати основну мету військово-патріотичного виховання, яка закладена Конституцією та Законом України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу": допризовну підготовку юнаків, підготовку старшокласників з військово-технічних спеціальностей, підготовку школярів до вступу у військові навчальні заклади, військову підготовку студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу, фізичну підготовку, лікувально-оздоровчу роботу, підвищення рівня загальноосвітньої підготовки молоді, вивчення державної мови, патріотичне виховання [1, с. 878].

Практичними засобами військово-патріотичного виховання у загальноосвітній школі в процесі вивчення предмета "Захист Вітчизни" є: розкриття загального змісту та обґрунтування необхідності служби у військових формуваннях України; формування та розвиток у молоді відповідальності за захист Української держави; формування у учнів правової свідомості, особистих якостей, необхідних для служби та подальшої праці в суспільстві. Вся робота з військово-патріотичного виховання спрямована на формування в молоді позитивної мотивації до виконання патріотичного обов'язку – захисту України. Військово-патріотичне виховання організовується та здійснюється шляхом розвитку в старшокласників загальнолюдських цінностей, орієнтацій, національної гідності, культури міжнаціональних відносин, морально-психологічних якостей громадянина-патріота; вивчення героїчної історії українського народу, духовної спадщини, національних традицій, символів, вірувань, звичаїв; вивчення і роз'яснення ідейно-теоретичних засад державної незалежності та суверенітету, значення військової служби в забезпеченні територіальної цілісності держави; вивчення історії формування і будівництва Збройних сил України та Національної гвардії, історичних і духовних джерел національної військової організації; пропаганду подвигів і заслуг військово-службовців у воєнний та мирний час, пропаганду життя та діяльності видатних військових та громадських діячів, борців національного руху, заслужених працівників культури і мистецтва; співробітництво з державними органами влади, громадськими та творчими організаціями, засобами масової інформації з питань військово-патріотичного виховання, фахової орієнтації молоді та підготовки її до захисту Вітчизни; розвитку військово-шефської роботи, надання допомоги ветеранам війни тощо.

З метою забезпечення високої ефективності та якості військово-патріотичної роботи, посилення її впливу на молодь у процесі вивчення предмета

"Захист Вітчизни" проводяться такі заходи: залучення військовослужбовців до військово-патріотичного виховання та підготовки учнів до захисту Вітчизни; проведення занять із залученням навчально-технічної бази військових частин; використання МТБ військових частин, що розташовані поблизу школи; проведення місячників військово-патріотичної роботи, присвячених видатним датам в історії Збройних сил України; проведення зустрічей з офіцерами-миротворцями, які проходили службу в гарячих точках світу; проведення походів на місця бойової слави, до історичних музеїв, в музеї військової справи тощо; проведення лінійок пам'яті біля пам'ятних дощок випускників школи, що загинули в Афганістані; проведення зустрічей, уроків мужності з учасниками Другої світової війни, в'язнями концтаборів та учасниками тилу; проведення лінійок Пам'яті на меморіалі; догляд за могилою Невідомого солдата; проведення конкурсів строю та військової пісні; проведення конкурсів інсценізованої військової пісні часів Великої Вітчизняної війни та сучасної військової і стройової пісні; випуск газет і плакатів військово-патріотичного спрямування; випуск листівок-привітань у мікрорайоні школи; проведення концертів для ветеранів у шпиталях, реабілітаційних центрах для людей похилого віку; робота стрілецького гуртка в тирі школи; проведення читацьких конференцій, огляд та обговорення кінофільмів на військову тематику, постійні виставки літератури в бібліотеці школи на військову тематику; відвідування районних заходів військово-патріотичного спрямування: екскурсії до військових частин, почесні варти біля пам'ятників тощо [1, с. 48–52].

Зазначимо, що робота саме зі старшокласниками є найбільш важливою для реалізації завдань військово-патріотичного виховання. Рання юність – це період завершення шкільного і початок самостійного життя, усвідомлення особистісної відповідальності перед собою та оточенням, формування готовності до виконання громадянського обов'язку праці та захисту Вітчизни. Старшокласники осмислюють своє майбутнє, будують життєві плани, визначаються з перспективою навчально-професійної діяльності. У цьому віці відбувається інтенсивний процес формування світоглядних орієнтацій та морально-ціннісних настанов. А тому саме в старших класах слід виявляти юнаків з низьким рівнем військово-патріотичної вихованості та планувати і реалізовувати індивідуальну роботу з ними. Водночас мусимо визнати, що у школах процес патріотичного виховання має переважно стихійний, неплановий характер. За впливом на школяра школа займає лише п'яте місце, а сучасний стан військово-патріотичного виховання як допризовної підготовки юнаків, як засвідчують дані опитувань, інтерв'ю, методичних досліджень, не задовольняє армію і суспільство з точки зору формування громадянина-патріота. Тому сьогодні назріла потреба в розробці та реалізації конкретної програми цілеспрямованого військово-патріотичного виховання та підготовки учнів до захисту Батьківщини. Старшокласників слід залучати до участі у заходах насамперед патріотичного змісту, активно спрямовувати до такої роботи, як самостійне вивчення історії визвольної боротьби українського народу; ознайомлення з біографіями національних героїв; вивчення історії Збройних сил України, їх символіки; допомога ветеранам; участь у проведенні олімпіад, конкурсів з допризовної підготовки, змагань з військово-прикладних видів спорту; участь у роботі вогневих, військово-технічних гуртків, клубів, організацій ТСОУ тощо; участь у військових іграх, комплексних виховних заходах (конкурсах, змаганнях за честь школи, району, наприклад "Богатирська слава", "Козацькі розваги" тощо); шефська військово-патріотична робота з молодшими школярами тощо. Особливу увагу у процесі допризовної підготовки юнаків слід звернути на етнопедagogічні аспекти військово-патріотичного виховання.

З метою досягнення належного рівня військово-патріотичної вихованості учнівської молоді в процесі вивчення предмета "Захист Вітчизни" нами запропоновано упровадження до шкільної допризовної підготовки спецкурсу "Бойові мистецтва України", зміст якого передбачає постійне звернення до світоглядно-ментальних настанов українців, що лежать в основі воїнської (бойової) культури нашого народу. Програма спецкурсу розрахована на 34 год.; для вивчення тем 1-го розділу програми відведено 20 год. (по 10 год. у 10-му і 11-му класах); для тем 2-го розділу – 14 год. (по 7 год. у 10-му і 11-му класах). Його метою є воїнське, патріотичне виховання молоді; створення мотивації для фізичного і духовного

самовдосконалення старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів, прийняття ними отриманих знань і умінь як особистих цінностей. Основними завданнями курсу є: формування індивідуальної психологічної та фізичної готовності учнів до захисту Батьківщини; військово-патріотичне виховання молоді; військово-лицарська підготовка; ознайомлення школярів зі світоглядно-ментальною основою українських бойових мистецтв; вивчення та оволодіння технікою українських бойових мистецтв і козацької боротьби "Бойовий гопак".

Реалізація програми спецкурсу повинна забезпечити: навчання та військово-лицарське, національно-патріотичне виховання молоді, спрямоване на зміцнення її особистої фізичної загартованості на основі традицій українського козацтва; розвивальний характер і прикладну спрямованість військово-патріотичного навчання і виховання; відродження духовних, культурних, організаційних та історичних традицій українського народу в процесі підготовки до захисту Вітчизни.

Перший розділ спецкурсу передбачає проведення 20 занять, теми яких розкривають світоглядно-ментальні особливості воїнської культури України. На першому занятті, організаційному, вчитель-інструктор ознайомлює учнів із метою і завданнями спецкурсу, його змістом, визначає значення спецкурсу у загальноосвітній та спеціальній (предметній) підготовці школярів. Тема другого заняття передбачає ознайомлення учнів з особливостями народного світогляду та ментальності, національним характером українців. На основі знань про світогляд як систему уявлень, вірувань та знань (космогонічних, антропологічних, зоологічних, медичних, педагогічних тощо) людини (спільноти) про світ і себе в цьому світі вчитель-інструктор ознайомлює старшокласників із основними рисами українського світоглядного менталітету (антеїзм, індивідуалізм, кордоцентризм, екзистенційність), з міфоепічною свідомістю давнього слов'янства. Розмова про це та аналіз образу козака-лицаря в українській народній історичній пісні є предметом третього заняття. На четвертому і п'ятому заняттях мова йде про історію розвитку бойових мистецтв народів світу, українського – серед інших слов'янських. З'ясування особливостей культури землі, магічних та обрядових дійств, пов'язаних із землею, чоловічої і жіночої сутностей, ролі і призначення чоловіка і жінки у воїнській культурі українців – це предмет вивчення і водночас засіб військово-патріотичного виховання на наступних заняттях спецкурсу. Завершальним заняттям першого розділу є підсумкова конференція з показовими виступами слухачів, де відбувається обговорення дискусійних питань спецкурсу, наприклад, гендерної проблематики, демонстрація знань, умінь і навичок старшокласників, їхньої готовності до захисту Вітчизни, сформованості у них рис захисника-лицаря сучасної України.

У другому розділі спецкурсу, теми якого реалізуються паралельно до з'ясування теоретичних питань першого розділу, методичним керівництвом до роботи є посібник В. Пилата "Бойовий гопак" [4], основною формою роботи – практично-показові, а також індивідуальні заняття.

Загалом, військово-патріотична спрямованість запропонованого спецкурсу покликана сприяти розвитку почуття національно-етнічної ідентичності, поглибити національну свідомість вихованців, сформувати психо-фізичну, практичну готовність старшокласників до захисту Батьківщини, а також утвердити в них почуття дієвого патріотизму, розширити світоглядні горизонти вихованців.

Підсумовуючи, можемо зробити такі висновки. Будучи завершальним і, по суті, основним етапом у системі військово-патріотичного виховання у загальноосвітніх середніх навчальних закладах, допризовна підготовка, що зводиться сьогодні до надання юнакам уявлення про Збройні сили України, їх призначення та структуру, їхньої фізичної підготовки та озброєння необхідним обсягом воєнно-технічних знань не задовольняє українське суспільство. На перше місце у сучасних соціально-політичних умовах має вийти засвоєння моральних цінностей української нації. Це пов'язано зі світоглядно-ментальним рівнем вихованців, необхідністю усвідомлення ними історичності нашої державності, здобутків українського народу, які треба захищати не тільки зброєю, але й інтелектом. Використання козацької педагогіки у процесі військово-патріотичного виховання учнівської молоді в межах вивчення предмета "Захист Вітчизни" допоможе, на

наше переконання, вирішити цю проблему і водночас розв'язати цілу низку надзвичайно важливих завдань: консолідувати українське суспільство, створити дієвий національний резерв для Збройних сил України і Національної гвардії, відродити традиційні козацькі види фізичної культури, спорту, українських бойових мистецтв, сформуванати українця, який би поєднував у собі високі морально-етичні якості, почуття патріотизму з фізичною міццю, витривалістю й вишколом.

Література

1. Врубльовська М. Настільна книга заступника директора / М. Врубльовська, В. Григораш. – Х. : Вид. група "Основа" : "Тріада+", 2008. – 320 с.
2. Закон України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27, 7 липня. – С. 878–903.
3. Марушій О. Шляхи активізації військово-патріотичного виховання в школі / О. Марушій // Рідна школа. – 2001. – № 5. – С. 22–25.
4. Пилат В. С. Бойовий гопак / В. С. Пилат. – Львів : Галицька видавнича спілка, 1999. – 336 с.
5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів "Захист Вітчизни". 10–11 класи : навчально-практичне видання / В. М. Мелецький (кер. авт. кол.), А. М. Бахтіна, В. В. Добровольський, С. І. Жевага та ін. – Х. : Ранок, 2009. – 192 с.
6. Томчук М. Психологічні основи підготовки учнів до військової служби : метод. рекомендації / М. Томчук. – К. : Освіта, 1994. – 72 с.